

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI W RODZINIE

ANNA BŁASIAK

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” w Krakowie

STRESZCZENIE: Wartości odgrywają w życiu człowieka znaczącą rolę: motywują o działania, do określonych wyborów i decyzji, nadają sens ludzkiemu życiu. Realizacja pożądaných wartości kształtuje charakter człowieka. Wartości nie są czynnikiem wrodzonym, stąd konieczność wychowania do wartości. Proces ten rozpoczyna się od momentu powołania do życia nowego człowieka i trwa przez całą jego egzystencję. Dokonuje się on dzięki innym ludziom. Dlatego istotną rolę w wychowaniu do wartości odgrywa rodzina, bo stanowi podstawowe środowisko życia i rozwoju. Artykuł w syntetyczny sposób ukazuje proces przekazu wartości w rodzinie i jego uwarunkowania.

SŁOWA KLUCZOWE: wartości, wychowanie do wartości

Pytanie o wartości – to (...) pytanie o kompas,
według którego mamy się orientować, gdy szukamy drogi w życiu.
W. Weisenberg

Problematyka wartości stanowi obszar zainteresowań nie tylko wśród naukowców, ale i zwykłych ludzi. Wynika to z faktu, że wartości towarzyszą człowiekowi przez całe życie i odgrywają w nim znaczącą rolę. To wartości motywują go do podejmowania określonych wyborów i decyzji, nadając sens jego życiu, czy nawet umieraniu, są drogowskazami w stosunkach międzyludzkich, stanowią wewnętrzny hamulec dla zachowań niewłaściwych i demoralizujących. Co więcej, realizacja pożądaných wartości kształtuje charakter człowieka, od którego zależy kim jest, jaki ma cel, stosunek do świata, co jest dla niego najważniejsze w życiu. Dlatego myślenie o wartościach i życie według wartości jest swego rodzaju *signum temporis*¹.

Wartości nie są człowiekowi dane jako czynnik wrodzony, lecz są mu zadane, wyłaniają się stopniowo z ludzkich potrzeb. Stąd konieczność wychowania do wartości. Jest to proces, który polega na poznawaniu i odkrywaniu wartości oraz wartościowaniu zgodnym z uznawanymi odniesieniami i ideami. Jednak, by człowiek dokonywał samodzielnego wartościowania, musi przejść przez określone etapy, któ-

1 Por. K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, GWP, Gdańsk 1994, s. 11.

rych uwieńczeniem będzie zinterioryzowany system wartości. Te etapy łączą się z procesem rozpoznawania wartości, ich przeżywaniem i doświadczaniem oraz akceptowaniem i porządkowaniem. Proces ten rozpoczyna się od momentu powołania do życia nowego człowieka i trwa przez całą jego egzystencję. Dokonuje się on dzięki innym ludziom, ale ich urzeczywistnianie jest możliwe dzięki osobistemu zaangażowaniu. Dlatego ważne zadanie w tym zakresie ma rodzina, gdyż jest to podstawowe środowisko życia i rozwoju człowieka, a rodzice poprzez szczególne więzy stają się dla dziecka osobami znaczącymi.

AKSJOLOGICZNY ROZWÓJ CZŁOWIEKA

Warto zaznaczyć, iż proces wychowania do wartości uwarunkowany jest wieloma czynnikami. Między innymi musi uwzględniać psychospołeczne mechanizmy przyswajania wartości. Dziecko musi przejść najpierw etap rozpoznawania, odkrywania wartości, by następnie je próbować rozumieć i akceptować. Ważne jest też osobiste przeżycie wartości, by młody człowiek mógł uznać je za własne na drodze internalizacji i według nich się kierować.

Człowiek jest bytem rozwijającym się przez całe życie. Wiąże się to z przyznaniem człowiekowi wielu potencjalności, które dają możliwość przyczyniania się do własnego rozwoju, w tym także rozwoju aksjologicznego.

Aksjologiczna teoria rozwoju człowieka nawiązuje do koncepcji człowieka jako osoby, bytu fizyczno-psychiczno-duchowego, dla którego podstawową motywacją działania jest uchwycenie sensu życia. Rozwój w tych trzech płaszczyznach dokonuje się w ciągu całego życia danej osoby w sposób swoisty dla każdej z nich i nie zawsze w tym samym czasie. Biologicznemu rozwojowi człowieka towarzyszy rozwój na płaszczyźnie psychicznej, którego wyznacznikami są czynniki społeczno-kulturalne i aktywność własna jednostki. Wraz z doświadczeniem wartości pojawia się nowe źródło rozwoju człowieka – rozwój w sferze duchowej, któremu są przyporządkowane psychofizyczne właściwości człowieka. Rozwój na tej płaszczyźnie, ze względu na absolutny charakter wartości, nigdy się nie kończy. Aksjologiczna teoria rozwoju człowieka ukazuje odrębność człowieka w świecie².

Proces wychowania do wartości, który obejmuje całość życia człowieka, przechodzi kilka charakterystycznych faz. Dostrzeganie, respektowanie i uwzględnianie tych zmian rozwojowych w procesie wychowania sprzyja skuteczności wprowadzania dziecka w świat wartości³.

2 Por. B. Stokłosa, *Aksjologiczna teoria rozwoju osoby w ciągu całego życia*, w: *Szkice o kształtowaniu osobowości*, red. J. Kostkiewicz, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 1997, s.16-17; por. także, A. Gałdowa, A. Nelicki, *O możliwościach i warunkach bycia twórczym z perspektywy aksjologicznej teorii wartości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Psychologiczne” 1993, z.8.

3 Por. A. Błasiak, *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 110.

We wczesnych etapach rozwoju człowieka, czyli do wieku około 12 lat, wartości mają charakter heteronomiczny. Dlatego na tym poziomie proces wychowania do wartości przebiega w specyficzny sposób, gdyż dziecko jeszcze do niego nie dojrzało. We wczesnym dzieciństwie występuje zjawisko przejmowania przez dziecko wartości od swojego otoczenia. Wartości są zakotwiczone w autorytecie osób znaczących lub całej grupy⁴. Bowiem pierwsze lata życia dziecka to okres transformacji systemu wartości. W tym czasie proces obserwacji i naśladownictwa odgrywa najważniejszą rolę w przyswajaniu wzorów zachowań, sposobu myślenia i wyrażania. Dziecko zadając pytanie „dlaczego?”, „po co?”, pyta o kryterium wartościowania, o sens i istotę określonych stanów rzeczy i działań. Młody człowiek w wieku przedszkolnym i szkolnym wprowadzany jest w świat wartości poprzez dialog i działania oparte na zakazach i nakazach oraz na systemie stosowanych kar i nagród. Rozwój myślenia logicznego i abstrakcyjnego u dziecka umożliwi wprowadzenie w system wartości poprzez pełniejszy dialog, na drodze operacji myślowych i symbolicznych⁵.

Dzieci w wieku przedszkolnym asymilują wzorce zachowań osób dorosłych, ulegając ich zakazom i nakazom, w których zawarte są oceny. Chłoną ich komentarze, nasiąkają klimatem wartości uznawanych w ich środowisku wychowawczym. Poprzez naśladownictwo i identyfikację przejmują świat wartości realizowany przez znaczące dla nich osoby, czyli w pierwszej kolejności przez rodziców.

PRZEKAZ WARTOŚCI W RODZINIE

Człowiek żyje w określonym środowisku. Jest od niego zależny i równocześnie je kształtuje. Tym pierwotnym i naturalnym środowiskiem, w którym człowiek przychodzi na świat i się rozwija, jest rodzina. Od urodzenia aż do śmierci osoba pozostaje pod wpływem tego, co myślą, co cenią, do czego dążą, w co wierzą, co uznają za najważniejsze, według jakich zasad postępują rodzice i inni członkowie rodziny. Życie w rodzinie obejmuje zatem bardzo długi okres i, co jest ważne, zaczyna się, zanim pojawią się inne środowiska w życiu człowieka, a członków rodziny łączą szczególne emocjonalne więzy.

Rodzina jest szczególnym środowiskiem, w którym następuje spotkanie z konkretnymi wartościami. Ważne jest to, że w rodzinie spotkanie takie się powtarza, a przez to wartości zostają utrwalone. Spotkanie to może dokonywać się na drodze werbalnej – poprzez słowne sformułowanie określonej wartości, na przykład: *nie kłam, nie kradnij*. Jednak istotne jest, by werbalne ujęcie wartości było potwierdzone w postawie i działaniu osób najbliższych, które stanowią dla dziecka najważniej-

4 Por. Cz. Walesa, *Rozwój wartości i sensu życia*, w: *Człowiek-wartości-sens. Studia z psychologii egzystencji*, red. K. Popielski, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 1996, s. 417-418.

5 Por. K. Ostrowska, *Nie wszystko o wychowaniu*, CMP-PP MEN, Warszawa 2000, s. 84-86.

szy wzór życia. Bowiem w innym przypadku, gdy dziecko będzie doświadczało rozdźwięku między słowem a rzeczywistością, przyjmie postawę negacji i odrzucenia wobec tych wartości. Rodzice winni się troszczyć, aby wartości, które są dla nich ważne, stały się ważne także dla dzieci. Dlatego, aby dziecko mogło doświadczać wartości w domu rodzinnym, u rodziców musi zaistnieć postawa ustawicznego reagowania zgodnego z daną wartością, nawet wówczas gdy wymaga to od niego trudu i wysiłku.

Charakterystyczne dla wychowawczego oddziaływania rodziny jest to, że wychowuje ona dzieci swoją codziennością, tym co ją wypełnia, o co zabiegają i troszczą się rodzice każdego dnia. Dlatego proces poznawania i przyjmowania wartości przez dziecko dokonuje się poprzez codzienne wykonywanie zwykłych obowiązków, aż do realizowania wartości wyższych. Ważna w tych działaniach jest konsekwencja i systematyczność, co sprzyja utrwalaniu wartości. Konieczne jest także, aby samo dziecko brało odpowiedzialność za wartość i z czasem podejmowało samodzielne działania w celu ich realizacji. Odpowiedzialność ta wiąże się z postawą udzielania odpowiedzi na dobro, z którym człowiek się spotyka. Dobro bowiem wewnętrznie go zobowiązuje i czyni go za nie odpowiedzialnym. W tej perspektywie wychowanie polega na tym, by nauczyć dzieci podejmowania odpowiedzialności za przyjęte wartości⁶.

Wskazuje się na cztery najważniejsze drogi przenikania wpływu środowiska, w tym także rodzinnego. Po pierwsze, jest to sympatia rozumiana jako „zdolność wzajemnego psychicznego dostrajania się”⁷. Na tej podstawie dziecko dąży do tego, by myśleć, odczuwać i działać jak ci, z którymi sympatyzuje. Po drugie, dotyczy to procesu naśladownictwa („imitacja”, „identyfikacja”, „uczenie się obserwacyjne”), który jest następstwem sympatii. Proces ten polega na powtarzaniu określonych czynności innych osób, z którymi jest emocjonalnie dziecko związane oraz ich indywidualnych cech, jak również przejmuje ich styl bycia, sposób wartościowania i zachowania. Dzięki temu dziecko ma ułatwione zadanie zdobywania nawyków i umiejętności, które determinują dalszy jego rozwój oraz w sposób trwały i głęboki przyswajają wartości i normy postępowania. Z czasem dopiero pojawi się świadomy wybór wartości. Kolejna z dróg to sugestia ujmowana jako umiejętność przekonującego przekazywania innej osobie własnych wyobrażeń, poglądów, przeżyć, pojęć i doświadczeń. Dla dziecka sugestia posiada wyjątkowe znaczenie ze względu na jego dużą podatność na wpływy na tym etapie rozwoju oraz pełne uznanie autorytetu dorosłych. Ostatnim elementem wpływu w tym zakresie są procesy poznawcze, do których należy zaliczyć wyjaśnianie, argumentowanie, dowodzenie, rozumowanie itp.⁸ Te ostatnie choć cenne, są jednak uzupełnieniem innych dróg przekazu, a ich

6 Por. T. Celińska-Mysław, *Wychowywać, ale jak?*, „Wychowawca” 1999 nr 4, s. 10-11.

7 J. Wilk, *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, Lublin 2002, s. 44.

8 Por. tamże, s.44-45.

wychowawcze efekty będą zależne od spójności oddziaływań słownych z postawami członków rodziny⁹.

RODZINNE ZAGROŻENIA DLA PROCESU WYCHOWANIA DO WARTOŚCI

Każda rodzina posiada swoistą filozofię odnoszącą się do określonych idei i wartości, według których kreuje swoją codzienność, a członkowie regulują swoje zachowania. Wskazuje się, że współcześnie w zakresie budowania i realizowania właściwej rodzinnej filozofii istnieje wiele zagrożeń. Dotyczy to zjawisk określanych mianem: filozofii sukcesu, pozoru, posiadania i przyjemności¹⁰.

Niebezpieczna jest tzw. filozofia sukcesu, która ma miejsce wówczas, gdy rodzicom wszystko się udaje i odnoszą same sukcesy, ponieważ powoduje, że pogłębia się przepaść, jaka dzieli dziecko od bezbłędnego i nieomylnego rodzica. Najczęściej dziecko chce sprostać oczekiwaniom rodziców, a to nie zawsze się udaje i pojawiają się patologiczne zachowania potomka. Wychowanie w perspektywie filozofii sukcesu powoduje, że dziecko nie uczy się postawy bezinteresownej miłości, ocenia innych po tym, co osiągnęli, a samo czuje się tyle warte, na ile przypodoba się i podporządkuje innym¹¹.

Kolejnym zagrożeniem jest tzw. filozofia pozoru, której przejawem są słowa rodziców: *jak ty wyglądasz? Co ludzie powiedzą, gdy cię zobaczą?*. W takich okolicznościach dziecko staje się niewolnikiem mody i przyjętych w środowisku konwencji. Wówczas uzależnia swoją wartość od opinii innych osób¹².

Znaczną trudność w procesie wychowania powoduje filozofia posiadania. Współczesny rodzic chętnie obdarowuje swoje dziecko w sposób materialny, zapominając o zapleczu emocjonalnym. Żadne rzeczy materialne nie są w stanie zastąpić obecności rodziców i wspólnie spędzonego czasu. Nie są w stanie wypełnić pustki emocjonalnej u dziecka. Również filozofia przyjemności wkroczyła niebezpiecznie w obszar współczesnego wychowania. Często można usłyszeć od dziecka: *chcę..., nie chcę...*, co jest przejawem wpływu filozofii przyjemności, która niszczy człowieka¹³. Dziecko potrzebuje czytelnych granic przynależnej mu swobody, stąd należy wskazywać mu, co jest właściwe, a co nie, co można, a czego nie itp. Dziecko potrzebuje miłości, wsparcia i wymagań. Tych ostatnich rodzice bardzo się boją, a bez wymagań nie ma wychowania. Potomkowi należy również mówić *nie*. Im częściej są

9 Por. K. Olbrycht, *Kształcenie charakteru w świetle wychowania do wartości*, w: *Edukacja: wychowanie człowieka z charakterem, VII Sympozjum Tarnogórskie*, red. S. Kowolik, KNS Fundacja Kolpinga, Tarnowskie Góry 2006, s. 56.

10 Por. J. Adamkiewicz, *Dylematy aksjologii rodziny i jej sens życia*, w: *Materiały konferencyjne. Pedagogika we współczesnym dyskursie, V Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny: Przetwarzanie i rozwój – niezbywalne powinności wychowania, T. I*, Wrocław 2004, s. 7.

11 Por. tamże.

12 Por. tamże.

13 Por. tamże.

zaspakajane jego zachcianki, tym trudniej w przyszłości będzie mu się zdobyć na poświęcenie. Wychowanie do wartości ma na celu wzmocnienie i utrwalenie pożądanых cech, zdolności i umiejętności, a nie zaspakajanie wszelkich zachcianek wynikających z cech temperamentu czy osobowościowych, jak również wynikających z presji kultury popularnej.

PODSUMOWANIE

Rodzina jest podstawową grupą, od której zależy osobisty los jednostki, gdzie kształtowany jest pogląd na świat i system preferowanych wartości. Ważną rolę w tych procesach pełnią rodzice, którzy konsekwentnie wskazują i tłumaczą, co jest dobre, a co złe, co prawdziwe, a co fałszywe, co bardziej istotne, a co mniej oraz oceniają działania poprzez nagradzanie i karanie, stawiają jasne wymagania dostosowane do możliwości dziecka. A co najważniejsze sami są przykładem realizacji określonych wartości i życia tymi wartościami.

UPBRINGING TOWARD FAMILY VALUES.

ANNA BŁASIAK

ABSTRACT: Values play a significant role in human life. They motivate to action, help to make certain choices and decisions, and give meaning to human existence. The realization of desirable values shapes human character. As values are not inborn, upbringing toward values is needed. This process starts with birth and continues throughout all human life. It is realized through the contact with other people. Hence an important role in upbringing toward values is played by family, which is the fundamental environment for life and development. The article describes the process of transmitting values in family and its conditioning factors.

KEY WORDS: values; upbringing towards values